

รายงานพิเศษ

สามดอกเตอร์พูด

“ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์กับชาตินิยม”

“Historical Movies and Nationalism”: A Discussion between Charnvit Kasetsiri, Sunait Chutintaranond and Suthachai Yimprasert

บาหยัน อิมสำราญ* รายงาน

Bayan Imsamran report

เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต จัดอภิปรายทางวิชาการเรื่อง “ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์กับชาตินิยม” ผู้อภิปรายเป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ซึ่งมีผลงานเป็นที่รู้จัก ได้แก่ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ดร.สุนทร ชุตินทรานนท์ ดร.สุทธัย ยิมประเสริฐ โดยมีอาจารย์ปรารถนา โกเมนเป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ประเด็นการอภิปรายในวันนั้นน่าสนใจเป็นอย่างมาก สมควรที่จะถ่ายทอดให้ผู้สนใจประวัติศาสตร์และภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ได้ทราบอย่างกว้างขวาง จึงได้เรียบเรียงข้อเขียนที่ได้จากการจดบันทึกการอภิปรายในวันนั้นและนำเสนอเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ**

ขณะนี้มีการถกเถียงกันที่น่าสนใจในอุษาคเนย์ก็คือ มีการสร้างภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ที่เชิดชูวีรบุรุษและวีรสตรีของแต่ละชาติ อาทิเช่น ไทย สร้างภาพยนตร์เรื่องบางระจัน และเตรียมสร้างภาพยนตร์เรื่องท้าว-

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

**อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุนารี พม่าสร้างเรื่องพม่าเสียเมือง เขมรสร้างเรื่องเดโชดำดิน
ฟิลิปปินส์สร้างภาพยนตร์เรื่องโฮเซ ริซาล เป็นต้น การสร้างภาพยนตร์
อิงประวัติศาสตร์เหล่านี้ นอกจากจะเพื่อรายได้แล้ว สิ่งแฝงอยู่ก็คือ
ความคิดชาตินิยม ซึ่งอาจเข้มข้นในบางเรื่องและเจือจางในบางเรื่อง

อย่างเช่น ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์เรื่องสุริโยไท บางคนอาจ
มีความคิดเห็นที่ไม่ใช่ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิชาต-
นิยม เช่น บทวิจารณ์ขนาดยาวของศศิวิมลในนิตยสารพลอยแถมเพชร
ฉบับเดือนกันยายนและตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ เห็นว่าภาพยนตร์เรื่องนี้
ทำลายภาพวีรสตรีสมเด็จพระศรีสุริเยทศศรีอยุธยาที่เคยรับรู้ โดยเฉพาะเรื่องการ
เป็นซู้ทางใจกับชายอื่น นั่นคือความเห็นต่อภาพยนตร์เรื่องนี้ก็กีดกันหนึ่ง
ในขณะที่กระแสดูความนิยมของสังคมที่มีต่อภาพยนตร์เรื่องนี้แรงมาก

“ชาตินิยม” (nationalism) เป็นลัทธิใหม่ เกิดขึ้นประมาณ ๒๐๐
ปีเศษ ไม่มีศาสนา เช่นเดียวกับรัฐชาติ (nation-state) ก็เป็นรูปรัฐ
แบบใหม่เกิดขึ้นไม่เกิน ๒๐๐ ปี แต่เดิมนั้นมีรัฐราชอาณาจักร (kingdom
state) และรัฐจักรวรรดิ (empire state) ความใหม่และความทันสมัย
ทำให้ชาติต่าง ๆ อยากรจะมีและอยากจะเป็น แต่ชาตินิยมและรัฐชาติเป็น
สิ่งที่ต้องสร้างขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาเอง สิ่งที่เรียกว่า “ชาติ” จะต้องมึ
กระบวนการสร้างตั้งแต่การกำหนดแผนที่ (map) ที่แน่นอน มีเขตแดน
ทหาร ตำรวจ มีการเงิน การคลัง ที่เป็นระบบระเบียบเดียวกัน เป็น
เอกภาพ

ในแง่สังคมวัฒนธรรมก็ต้องสร้างภาษาของชาติ ภาษาอื่น ๆ
ภายในประเทศจะถือเป็นภาษาถิ่น จะต้องมีการสร้างแบบเรียน ตำราเรียน
ของชาติ วรรณกรรมของชาติ ธงชาติ เพลงชาติ ประวัติศาสตร์แห่งชาติ
สร้างอนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑสถาน วีรบุรุษ วีรสตรี และต้องสร้างบิดาของชาติ
อย่างเช่น สหรัฐอเมริกา ลาตินอเมริกา ก็มีบุคคลผู้สร้างชาติ พม่าก็มี
บิดาของชาติ เดิมบิดาของพม่าคืออองซาน ผู้นำชาติพม่าสู่เอกราช แต่
รัฐบาลทหารพม่าปัจจุบันเปลี่ยนไปสนับสนุนบุญเรือนอง เห็นได้จากการ
สร้างรูปปั้นบุญเรือนองที่ส่งน่านเกรงขามตรงข้ามกับฝั่งประเทศไทยที่ย่างกุ้งก็มี

บางกระแสบอกว่าสร้างไว้ที่เกาะสอง วิกตอเรียพอยต์ อีกด้วย นอกจากนี้
นั้นยังมีการรื้อฟื้นพระราชวังของขุนนางที่หงสาวดีอีกด้วย

นักชาตินิยมคนสำคัญในยุคแรกของไทยคือรัชกาลที่ ๖ ถ้าใช้นิยามของดร.ธงชัย วินิจจะกุล ชาตินิยมของรัชกาลที่ ๖ นั้นจัดเป็นราชาชาตินิยม หรือชาตินิยมฉบับพระราชา เบน แอนเดอร์สันเรียกชาตินิยมประเภทนี้ว่า official nationalism เป็นลัทธิชาตินิยมที่เกิดขึ้นในระดับสูงก่อน และชนชั้นสูงพยายามผลักดันให้เข้ามาเป็นที่ยอมรับในสังคม

ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ รัฐแบบเก่าในยุโรปกำลังประสบปัญหาจากกระแสความคิดแบบใหม่ที่สั่นคลอนรากฐานรัฐแบบเก่า อันได้แก่ความคิดแบบเสรีนิยมและชาตินิยม กษัตริย์จึงต้องปรับตัวโดยแสดงบทบาทเป็นผู้นำลัทธิชาตินิยมเสียเอง เพื่อต่อสู้ต้านทานกับความคิดชาตินิยมที่ถือว่าชาติเป็นศูนย์กลาง อันเป็นกระแสความคิดที่กำลังเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในยุคนั้น อย่างไรก็ตาม แม้รัฐแบบเก่าในยุโรปจะพยายามปรับตัวอย่างไรก็ตาม แต่ก็ไม่อาจคงอยู่ได้เพราะความไม่ทันสมัย ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ การพินาจของจักรวรรดิเยอรมนีและจักรวรรดิออตโตมัน เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑

ชาตินิยมของรัชกาลที่ ๖ นั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับชาตินิยมของจักรวรรดิของยุโรป พระองค์ทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษถึง ๙ ปี รู้จักคุ้นเคยกับโลกตะวันตกมาก อีกทั้งยังเคยสมาคมเจ้านายชั้นสูงของอังกฤษและร่วมฉลอง diamond jubilee ครบรอบ ๖๐ ปีแห่งการครองราชย์ของพระราชินีวิกตอเรีย เคยเสด็จเยือนรัสเซีย ทอดพระเนตรโอเปรา อ่านวรรณกรรม และคุ้นกับยุคสมัยของจักรวรรดิยุโรปในช่วงเวลาที่ลัทธิชาตินิยมก่อตัว และเสด็จกลับมาพร้อมกับประสบการณ์จากยุคสมัยที่อังกฤษรุ่งเรืองที่สุด

เคยอธิบายกันว่าลัทธิชาตินิยมของพระองค์เป็นผลจากการคุกคามจากจักรวรรดินิยมภายนอก แต่ในความจริง น่าจะเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขภายในมากกว่า เพราะพระองค์ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๖๓

ซึ่งเป็นช่วงที่การคุกคามของตะวันตกได้ลดลงไปแล้ว มีสนธิสัญญาการแบ่งแยกพรมแดนที่ชัดเจน และสถานะรัฐกษัตริย์ของสยามเป็นที่รับรองเรียบร้อยแล้ว ดังนั้นการปลุกระดมชาตินิยมโดยเน้นที่ปัญหาภายนอกจึงไม่ใช่ประเด็นหลัก แต่การสร้างชาตินิยมที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงสังคมในขณะนั้น ซึ่งกำลังเกิดการเรียกร้องประชาธิปไตย การขึ้นของกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ที่เกิดขึ้นต้นรัชสมัยของพระองค์ เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่พอใจรูปแบบเก่าของคนบางกลุ่มและพยายามจะเปลี่ยนแปลง แต่ถูกจับได้เสียก่อน สถานการณ์เช่นนี้ทำให้รัชกาลที่ ๖ ต้องหาวิธีการที่จะจัดการกับปัญหาภายใน โดยนำประสบการณ์ที่ได้พบเห็นโลกตะวันตกมาใช้ นั่นก็คือการสร้างลัทธิชาตินิยมด้วยวิธีการของพระราช

กระบวนการสร้างชาติของพระองค์นั้นเริ่มต้นมาตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์ กล่าวคือ เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จไปเที่ยวเมืองพระร่วง ทรงช้างไปกำแพงเพชร สู่โขทัย ศรีสัชนาลัย เสด็จไปพร้อมกับคู่มือนำทางคือคำแปลศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง เพื่อค้นหาความเป็นมาและพิสูจน์ว่าชาติไทยนั้นมีความเป็นมาอันเก่าแก่ ทรงเรียกสิ่งนั้นว่าคัมภีร์

พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ปลุกใจเสือป่า รวมทั้งมีการแสดงตำนานเสือป่า ที่ถือเป็นจุดเริ่มต้น light and sound ในสยามประเทศ เพื่อชี้ให้เห็นว่าชาติไทยนั้นมีความรุ่งเรืองเพราะมีกษัตริย์เป็นแกนกลาง ทรงย้อนไปหาปรัมปราอดีตอันได้แก่ตำนานต่าง ๆ เพื่อแสวงหาที่มาของชาติไทย นั่นก็คือ เรื่องพระร่วง ขอมดำดิน ท้าวแสนปม เป็นต้น เรื่องเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นตำนานของวีรบุรุษของการสร้างรัฐราชอาณาจักรแต่รัชกาลที่ ๖ ทรงนำวีรบุรุษจากรัฐราชอาณาจักรมาเป็นวีรบุรุษของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อโยงให้เห็นความเก่าแก่ของชาติไทยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง

นอกจากนี้ยังทรงเปลี่ยนแปลงธงชาติจากธงรูปช้างเป็นธงไตรรงค์ เมื่อครั้งส่งทหารไปร่วมสงครามโลกครั้งที่ ๑ ที่ยุโรป เพื่อสร้าง

สัญลักษณ์ที่ทันสมัยแบบสหรัฐอเมริกาหรือฝรั่งเศส

ในวงการประวัติศาสตร์ไทยยกย่องให้สมเด็จพระยาตากสินมหาราชเป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย แต่ความจริงรัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์มาก่อนหน้าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ คือตั้งแต่สมัยที่ดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ขณะทำงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของกรมพระยาดำรงราชานุภาพเริ่มราวช่วง พ.ศ. ๒๔๖๐ ซึ่งเป็นช่วงกลางรัชกาลที่ ๖ ไปแล้ว

สุนทร ชุตินทรานนท์*

ชาตินิยม เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อสร้างสำนึกร่วมให้กับประชาชนในสังคม การสร้างสำนึกร่วมแบบชาตินิยมมักจะต้องทำให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้อง เกิดการแบ่งแยกในความเป็นเรา ความเป็นเขา ในกระบวนการสร้างชาตินิยม ไม่ว่าจะเป็นรัชกาลที่ ๖ หลวงวิจิตรวาทการ จึงต้องเป็นการสร้างชาตินิยมที่แบ่งแยกเราเขาให้ชัดเจน ดังนั้นสำนึกชาตินิยมมักจะไม่ได้ขึ้นลอย ๆ แต่มักสร้างความเป็นศัตรูร่วม สำหรับไทยเมื่อสร้างชาตินิยมก็มีผู้ร้ายซึ่งหนีไม่พ้นเพื่อนบ้าน พม่า เขมร ลาว

ปัจจุบันนั้น เมื่อคิดถึงชาตินิยม เรามักจะมีไอเอ็มเอฟเป็นฐาน เช่นมักจะมีการเปรียบเทียบว่าเหมือนกับเสียกรุงครั้งที่สาม แม้กระทั่งกระแสการสร้างภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน ก็มักจะถูกมองว่าเกิดขึ้นจากแรงสะท้อนที่ปลุกจิตสำนึกในเชิงต่อสู้ เพื่อให้รู้ถึงความเป็นเรา ความเป็นเขา อันมีมูลเหตุจากไอเอ็มเอฟเป็นสำคัญ แต่ไอเอ็มเอฟก่อให้เกิดภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมหรือไม่นั้น จำเป็นจะต้องกลับไปพิจารณาว่าช่วงก่อนไอเอ็มเอฟเรามีภาพยนตร์หรือมีละครย้อนยุคมากน้อยเพียงใด

หลังพ.ศ. ๒๕๒๙ ซึ่งเป็นช่วงก่อนไอเอ็มเอฟ เป็นต้นมา เรามีภาพยนตร์หรือละครย้อนยุคมากมาย เช่น สายโลหิต สมเด็จพระนเรศวร เลือดสุพรรณ นางนาก สงครามเก้าทัพ ลีแผ่นดิน สมเด็จพระ-

*อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศรีสุริโยทัย ขุนศึก ร่มฉัตร นายขนมต้ม ญาติกา รัตนโกสินทร์
เรือนมยุรา ทวิภพ เป็นต้น

ในช่วงเวลาดังกล่าวสังคมไทยก้าวเข้าสู่โลกาภิวัตน์ เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมหาศาล ภาพยนตร์หรือละครย้อนยุคจำนวนมากที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่ผลจากไอเอ็มเอฟ แต่มาจากความสนใจของผู้ชมที่กำลังเผชิญกับวิกฤตอัตลักษณ์ เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงในยุคโลกาภิวัตน์นั้น ความเป็นไทยได้ขาดหายไป การชมภาพยนตร์ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอดีต ก็เพื่อเติมเต็มความรู้สึกเพื่อบอกว่าเรามีอดีต เรามีประวัติศาสตร์ โลกอดีตที่ขาดหายไปจะถูกชดเชยด้วยภาพอดีตจากภาพยนตร์ย้อนยุคเหล่านี้

ในอดีตนั้นการจัดการเกี่ยวกับภาพยนตร์ย้อนยุคเหล่านี้ ตกอยู่ในมือของผู้ที่ต้องการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ซึ่งก็คือรัฐ แต่ในระยะหลังตกอยู่ในมือของเอกชน ซึ่งมีสำนึก ความคิด โลกและเงื่อนไขที่แตกต่างไปจากผู้ปกครอง การทำละครย้อนยุคที่ดำเนินงานโดยเอกชน อาจมีนโยบายชาตินิยมหรือไม่ชาตินิยมก็ได้ เพราะเป็นเรื่องธุรกิจ หากสามารถสร้างความตื่นตันทึ่งก็จะทำอย่างเต็มที่โดยไม่สนใจผลกระทบ

ตัวอย่างจากเรื่อง**บางระจัน** เนื้อเรื่องในภาพยนตร์นั้นสะท้อนเรื่องราวของชาวบ้านที่หนีตายมารวมกันต่อสู้ ไม่มีตัวละครตัวไหนบอกว่าจะมาต่อสู้เพื่อชาติ ซึ่งไม่ตรงกับเรื่องในพระราชพงศาวดาร และยังแตกต่างกับเรื่องบางระจันฉบับนวนิยายของไม้เมืองเดิมซึ่งมีกลิ่นอายความเป็นชาตินิยมสูง อย่างไรก็ตาม การโฆษณาประชาสัมพันธ์น่าจะไม่ได้ตรงกับเจตนาของผู้สร้างภาพยนตร์ เพราะการโฆษณาภาพยนตร์เรื่อง**บางระจัน**กลับเป็นไปในทำนองปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยม และความรู้สึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นมาจากภาพยนตร์เรื่องนี้ ก็ด้วยเงื่อนไขที่ถูกปลูกฝังมาว่าเรื่อง**บางระจัน**นั้นเกี่ยวพันกับชาตินิยม ทั้ง ๆ ที่การปลุกเร้าชาตินิยมไม่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องนี้แต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขที่ทำให้เกิดภาพยนตร์หรือละครย้อนยุคมีขึ้นแต่เพียงประการเดียว ยกตัวอย่างเช่นพม่า ในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา

พม่าปรับเปลี่ยนนโยบาย เลิกนโยบายไปสู่สังคมนิยม เลิกนโยบายเป็นกลาง เปิดตัวเองสู่โลกภายนอก โลกใบเดิมของพม่าติดกับโลกเก่าติดกับอดีตในเรื่องการต่อสู้เพื่อเอกราช บุคคลที่มีความสำคัญก็คือนายพลอองซาน เพราะเป้าหมายของการต่อสู้คืออังกฤษ แต่เมื่อพม่าเริ่มเปิดประเทศ เปลี่ยนนโยบายใหม่ พม่าต้องตอบคำถามว่าจะทำอย่างไรจึงจะต้องวางตัวอยู่ในโลกให้เป็นที่ยอมรับ ภาพของนายพลอองซานที่ติดอยู่กับการกอบกู้เอกราช “ขายไม่ได้” อยากรู้ก็ตาม พม่ามีทรัพยากร มีความยิ่งใหญ่ทางประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ไทยจึงเข้าไปมีส่วนในกระแสของความเปลี่ยนแปลง จึงไม่น่าแปลกที่พม่าจะถูกขืนมาเขียนตำราใหม่ถึงความไม่ดีของไทย ปัจจุบันพม่าล้าหลังกว่าไทยถึง ๔๐ ปี พม่าจึงต้องค้นหาตัวแทนที่แสดงความยิ่งใหญ่กว่าไทย นั่นก็คือบุเรงนอง เลยนนำมาซึ่งการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของบุเรงนอง

กระแสเชิดชูบุเรงนองในพม่ามีมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๙๐ มีนิยายเกี่ยวกับบุเรงนองจำนวนมาก หลังจากผู้สร้างภาพยนตร์พม่าได้ชมภาพยนตร์เรื่องสุริโยไท ก็คิดจะไปทำหนังเรื่องความยิ่งใหญ่ของบุเรงนอง ดังนั้นการสร้างภาพยนตร์ย้อนยุคในกรณีของพม่าจึงสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายในของพม่า

ในทำนองเดียวกับเขมรซึ่งสร้างภาพยนตร์ย้อนยุคเรื่องเดโชดำดิน ไม่ได้เกิดจากการเสียด้านชาตินิยมฝรั่งเศสแต่สัมพันธ์กับนโยบายทางภายในที่เขมรรู้สึกมายาวนานว่าชาติที่คุกคามอธิปไตยคือไทย การจะสร้างศัตรูแห่งชาติขึ้นมานั้นไทยจึงเหมาะที่สุด แต่ก็ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะพญาเดโชเป็นวีรบุรุษที่อยู่ในวัฒนธรรมเขมรมาช้านาน โดยผ่านกระบวนการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวและในระบบการศึกษา ในเอกสารภาษาเขมรเรื่องมหาบุรุษเขมร มีเรื่องพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์และพระร่วง ซึ่งกล่าวถึงไทยว่าทำความเจ็บช้ำมาให้เขมรครั้งแล้วครั้งเล่า พระร่วงในพงศาวดารเขมรนั้นเป็นคนไม่ดี ปีกกล้าขาแข็งแล้วก็กลับมาเป็นภัยต่อเขมร ดังนั้นเมื่อเขมรจะทำภาพยนตร์ย้อนยุคไทยจึงเป็นเป้าไม่ใช่เวียดนามและฝรั่งเศส

สุธัชชัย ยิ้มประเสริฐ*

คนทั่วไปมักจะคิดว่าภาพยนตร์ฮอลลีวูดนั้นไม่มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยมแต่ความจริงมีภาพยนตร์ฮอลลีวูดหลายเรื่องที่ปลุกใจให้คนอเมริกันรักและภูมิใจในชาติของตน

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ชาติที่เกิดขึ้นใหม่อย่างสหรัฐอเมริกาเป็นชาติมหาอำนาจขณะสงคราม ๑ ใน ๕ ของโลก แต่ยังไม่ถึงขนาดที่จะมีบทบาทเด่นกว่ามหาอำนาจเก่า แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจหนึ่ง ๑ ใน ๒ ของโลก อีกฝ่ายหนึ่งคือสหภาพโซเวียต และสหรัฐอเมริกายังเป็นผู้นำเศรษฐกิจทุนนิยม ในช่วงเวลานี้ภาพยนตร์ฮอลลีวูดก็ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมทั้งในสหรัฐอเมริกาและของโลกโดยลำดับ

ในทางทฤษฎีสื่อสารมวลชน ยอมรับกันว่าภาพยนตร์เป็นการโฆษณาชวนเชื่อโดยอ้อม (indirect propaganda) เพราะการโฆษณาชวนเชื่อให้ได้ผลต้องอาศัยงานวัฒนธรรม ดังนั้น ภาพยนตร์ฮอลลีวูดจึงเป็นเครื่องมือสำคัญทางวัฒนธรรมที่จะสร้างความชอบธรรมแก่สถาบันหลัก (Establishment) ของสังคมสหรัฐอเมริกา นั่นก็คือการยอมรับระบบทุนนิยม ยอมรับการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยม และยอมรับโลกาภิวัตน์ว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องมือในการสะท้อนถึงความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมตะวันตก และเป็นเครื่องมือในการโจมตีศัตรูของสหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็น ภาพยนตร์ของฮอลลีวูดส่วนใหญ่จะเป็นเช่นนี้ ไม่ว่าผู้สร้างจะจงใจหรือไม่ก็ตาม และเมื่อภาพยนตร์เหล่านี้เผยแพร่ไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกก็นำเอาค่านิยมแบบอเมริกันแผ่ไปทั่วโลกด้วย

ภาพยนตร์ฮอลลีวูดที่น่าเรื่องราวในอดีตมาสร้างเป็นตัวอย่างอันดีสำหรับกรณีนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เช่น ภาพยนตร์แบบมหากาพย์ ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และภาพยนตร์สงคราม

ภาพยนตร์มหากาพย์ เป็นภาพยนตร์ฟอร์มยักษ์ที่มีการลงทุนสูง ส่วนใหญ่นำเนื้อเรื่องมาจากประวัติศาสตร์ยุคคลาสสิก คือสมัยกรีก จักรวรรดิโรมัน สมัยกลาง หรืออาจสร้างจากบทละครของเชกสเปียร์ เทวตำนานกรีก

ภาพยนตร์มหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ทำรายได้อย่างมากมาย และได้เข้าชิงตุ๊กตาทองถึง ๘ รางวัล เมื่อปี ๑๙๕๑ คือเรื่อง **Quo Vadis** เป็นเรื่องของอาณาจักรโรมันภายใต้การปกครองของจักรพรรดิเนโร ภาพยนตร์เรื่องนี้ถือเป็นหมุดหมายที่ประกาศความสำเร็จของภาพยนตร์แนวมหากาพย์ เพราะหลังจากนั้นก็มีการสร้างภาพยนตร์แนวนี้ออกมาอีกหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง **Ivenhoe, Julius Caesar, The Ten Commandments, Alexander the Great, Ben-Hur, Cleopatra, The Fall of Roman Empire** เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หลังจาก ปี ๑๙๖๔ เป็นต้นมา กระแสการสร้างภาพยนตร์แนวมหากาพย์ก็เริ่มลดลงเป็นอย่างมาก แม้ในระยะหลังจะมีการสร้างภาพยนตร์แนวนี้อยู่บ้างและประสบความสำเร็จ เช่น **Brave-heart** และ **Gladiator** เป็นต้น แต่ก็ได้เป็นกระแสของยุคสมัยเหมือนเช่นที่ผ่านมา

แม้ว่าภาพยนตร์แนวมหากาพย์นี้จะมีจุดมุ่งหมายสร้างความบันเทิงแก่ผู้ชม แต่สิ่งที่ปรากฏในภาพยนตร์ก็คือภาพสะท้อนของความเป็นใหญ่ของอารยธรรมตะวันตก ผู้ชมทั่วโลกต้องตื่นตาตื่นใจกับฉากอันตระการตา เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่หรูหรา ภาพยนตร์ที่ฮอลลีวูดสร้างขึ้นได้ประทับใจคนภาพทางประวัติศาสตร์ของกรีก โรมัน หรือยุโรปสมัยกลางแก่ผู้ชม ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าอารยธรรมตะวันตกนี้คือที่มาของโลกทุกวันนี้ ซึ่งความจริงอารยธรรมจีน อินเดีย หรือเมโสโปเตเมีย อาจจะยิ่งใหญ่กว่าก็ได้

นอกจากนั้น ภาพยนตร์ที่สร้างจากคัมภีร์ไบเบิลอย่างเช่น เรื่อง **Ben-Hur** หรือเรื่อง **The Ten Commandments** ย้ำให้เห็นถึงการ

ต่อสู้และโศกนาฏกรรมของชาวยิว เพื่อสร้างความสะเทือนใจ ในขณะนั้น ปัญหาปาเลสไตน์เริ่มขึ้นแล้ว จึงเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรม เพราะไม่มีภาพยนตร์ฮอลลีวูดเรื่องใดที่แสดงความยิ่งใหญ่ของโลกอาหรับ หรือ สะท้อนปัญหาของฝ่ายปาเลสไตน์

ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ เป็นภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นจากเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เช่น เรื่อง **From here to Eternity** สะท้อนชีวิตของผู้คน ก่อนที่เพิร์ล ฮาร์เบอร์จะถูกโจมตีจากญี่ปุ่น เรื่อง **Alamo** กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของเท็กซัส เมื่อครั้งต่อสู้เพื่อเอกราชจากเม็กซิโก เรื่อง **55 Days at Peking** กล่าวถึงชาวตะวันตกที่รวมตัวกันป้องกันตนเอง ในขณะที่เกิดกบฏบอกเซอร์ เป็นต้น ภาพยนตร์เหล่านี้มีลักษณะร่วมกันก็คือ การให้ความสำคัญต่อ American Hero เป็นอย่างมาก นอกจากนั้น ภาพยนตร์อย่างเรื่อง **Nicholas and Alexandra** แสดงความเห็นอกเห็นใจพระเจ้าซาร์ในฐานะมนุษย์ที่มีทั้งดีและชั่ว ชี้ให้เห็นความชั่วร้ายของการปฏิวัติบอลเชวิค เช่นเดียวกับเรื่อง **Doctor Zhivago**

ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์เหล่านี้ล้วนเป็นภาพยนตร์ที่ยิ่งใหญ่ลงทุนมหาศาล แต่ไม่มีเรื่องใดที่เสนอแง่มุมที่จะแสดงความเข้าใจโลกในแง่มุมอื่น เช่น จากมุมมองของบอลเชวิค หรือจากชาวจีนที่ก่อกบฏบอกเซอร์

ภาพยนตร์สงคราม เป็นภาพยนตร์ที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ และสงครามเวียดนาม ภาพยนตร์สงครามเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันก็คือชี้ให้เห็นความเก่งกล้าของฝ่ายพันธมิตร สะท้อนความยิ่งใหญ่ของอเมริกา คัตรูของพันธมิตรอย่างญี่ปุ่นและเยอรมันจะถูกสร้างให้เป็นคนโง่ ไร้เหตุผล และเหี้ยมโหด อย่างไม่น่าเชื่อ

ตัวอย่างภาพยนตร์สงคราม เช่น เรื่อง **Bridge on River Kwai** แสดงความมุ่งมั่นของเชลยชาวตะวันตกที่จะสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแคว ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และความเหี้ยมโหดของทหารญี่ปุ่น เรื่อง **Lawrence of Arabia** แสดงให้เห็นถึงความสามารถของนายทหาร

อังกฤษคนหนึ่งที่ได้ช่วยชี้นำอาหรับให้รบจนได้รับชัยชนะ เรื่อง **The Longest Day** ที่รวมเอาดาราดใหญ่จำนวนมากมาแสดง สะท้อนความยิ่งใหญ่ของกองทัพอเมริกันในวันยกพลขึ้นบกที่นอร์ม็องดี เป็นต้น ภาพยนตร์เหล่านี้จึงมีส่วนในการสร้างความภูมิใจในชาติของชาวอเมริกัน

ภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับสงครามเวียดนามที่ฮอลลีวูดสร้างขึ้นมีจำนวนมาก ในระยะแรกนั้นแนวเรื่องจะเป็นไปในทำนองที่อธิบายความชอบธรรมของสหรัฐอเมริกาในการทำสงครามกับเวียดนาม อย่างเช่นเรื่อง **Green Berets** ซึ่งสร้างและแสดงนำโดยจอห์น เวย์น เป็นเรื่องของทหารอเมริกันที่เข้าไปช่วยเวียดนามใต้รบกับเวียดกง อย่างกล้าหาญและเสียสละจนได้รับชัยชนะ ภาพยนตร์เรื่องนี้ปลุกเร้าให้คนอเมริกันสนับสนุนการทำสงครามกับคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา ภาพยนตร์ฮอลลีวูดที่เกี่ยวข้องกับสงครามเวียดนามเปลี่ยนไป ส่วนใหญ่จะเป็นภาพยนตร์ที่เสนอเรื่องราวของปัจเจกชนที่ได้รับผลจากสงคราม และสะท้อนนโยบายที่ผิดพลาดของประเทศที่เข้าสู่สงครามครั้งนี้ แนวโน้มที่เปลี่ยนไปเช่นนี้สืบเนื่องมาจากการที่สหรัฐอเมริกาพ่ายแพ้สงครามซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ประเทศยิ่งใหญ่ในโลกเสรีอย่างสหรัฐอเมริกาต้องพ่ายแพ้เวียดนามซึ่งเป็นประเทศคอมมิวนิสต์เล็ก ๆ สหรัฐอเมริกาต้องประสบปัญหาในการอธิบายสงครามครั้งนี้ จึงต้องหันมาสนใจสงครามในเชิงของปัจเจกชน

อย่างเช่นเรื่อง **The Deer Hunter** เป็นเรื่องของทหารอเมริกัน ๓ คนที่ไปรบในสงครามเวียดนาม จนได้รับผลกระทบทั้งร่างกายและจิตใจ หรือเรื่อง **Missing in Action** เป็นเรื่องนายทหารอเมริกันที่บุกเดี่ยวเข้าไปในเวียดนาม หลังจากสหรัฐอเมริกาพ่ายสงครามแล้ว โดยต่อสู้กับเวียดนามเป็นร้อยและได้รับชัยชนะ เป็นต้น

แม้ว่าภาพยนตร์เกี่ยวกับสงครามเวียดนามในช่วงหลังจะมีการนำเสนอที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรก ๆ แต่ก็ไม่มีเรื่องใดที่นำเสนอสงครามในแง่มุมของชาวเวียดนาม แม้แต่ตัวละครชาวเวียดนามก็ถูกทำให้เห็นมโหฬารเกลียดน่ากลัว ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะพบในภาพยนตร์คาบอຍที่สะท้อน

ความเหี้ยมโหดป่าเถื่อนของอินเดียนแดง ซึ่งความจริงคนผิวขาวต่างหาก
ที่เป็นผู้บุกรุก

ผู้รายงาน

ท้ายสุดมีการซักถามเกี่ยวกับมิติของความจริงในภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์
ผู้อภิปรายทุกท่านมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สังคมไทยจะต้องพัฒนา
วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ จะต้องเข้าใจว่าเรื่องราวในภาพยนตร์อิง
ประวัติศาสตร์ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงควรวิจารณ์อย่างเป็นภาพ-
ยนตร์ ไม่ใช่วิจารณ์อย่างเป็นประวัติศาสตร์ และในขณะเดียวกันเมื่อ
อ่านหนังสือประวัติศาสตร์ ก็จะต้องรู้จักวิพากษ์ ไม่ใช่ยอมรับสิ่งที่ปรากฏ
ในหนังสือทุกกรณีไป